

Etiópia Afrikában

Szélinger Balázs – Marsai Viktor

Etiópia Afrika északkeleti részén található, Afrika szarván. Bár ez utóbbi kifejezés nemigen honosodott meg a magyar nyelvben, a nemzetközi irodalomban leginkább ez a használatos (angolul: Horn of Africa, franciául: Corne de l'Afrique). Nem világos, hogy pontosan melyek Afrika szarvának a határai (mely országok tartoznak bele, és melyek nem, attól függően, hogy Kis vagy Nagy Szarvról beszélünk), de egy valami teljesen biztos: Etiópia a kellős közepén van. Jelenlegi szomszédai: északról Eritrea, keleten és délen Szomália (Szomáli-föld, Puntföld és Szomália) és Dzsibuti, délen Kenya, nyugaton pedig Dél-Szudán.

Földrajzi értelemben Etiópia nagy részét az Etióp-magasföld és az azt kettéosztó Kelet-afrikai árok (Rift Valley), valamint az azt körülvevő mélyebb területek (alföldek és mélyföldek) alkotják. A magasföld nagy része 2000 méter feletti fennsíkokról áll, 3 ezer méter feletti hegycsúcsokkal (Simien-hegység). Etiópia legmagasabb pontja a Rasz Dasen hegy csúcsa, amely 4550 méter magas. A magasföldek éghajlata az Egyenlítő közelsége ellenére a mérsékelt égövükhöz hasonló, míg a völgyek és mélyföldek mediterrán, délen pedig trópusi éghajlatot eredményeznek dús vegetációval. Keleten (Ogaden) és északkeleten (Afar) félsivatagok és sivatagok találhatók. A legmélyebb pont a Danakil (Afar) mélyföld, amely a világ egyik legforróbb vidéke.¹

Afrika szarvát, történelmi és politikai értelemben *Afrika Balkánjának* is szokás nevezni, az Afrikán belül is szokatlan, rendkívül kusza vallási, etnikai és politikai viszonyok miatt, amelyek az elmúlt háromezer évben csaknem szakadatlan háborúkat okoztak.

Etiópia – Abesszínia / etiópok – habesák

Etiópia történetének megértéséhez mindenképp szükséges néhány fogalom tisztázása. A magyar nyelvben is közsímet, hogy az országot hol Etiópiának, hol pedig (főleg régebben) Abesszíniának nevezik. A két fogalom azonban nem teljesen azonos egymással. A kettő közül az *abesszin* kifejezés tekint vissza régebbi múltra, minthogy valószínűleg az ókori egyiptomi *hbsztju* kifejezésből származik, amely a hieroglifikus szövegekben általában jellegzetes szakállas embereket jelöl (ábrázol), akik a szövegösszefüggésekben egy Egyiptomtól délre fekvő országban élnek. Ezt sokan Punttal azonosítják, amelyről sokáig azt tartották, hogy valahol a mai szomáli partvidéken kell keresni, ma azonban egyre több a bizonyíték arra nézve, hogy Punt a mai Etiópia Tigráj tartományában volt, vagy azt is magában foglalta. A *hbsztju* kifejezést később átvették a görögök (*abasszineosz*), majd az arabok (*al-habasa*), és innen származnak az európai nyelvekben használt verziók is.

¹ OFCANSKY–BERRY 1993, 72–77.

Történelmi tekintetben Abesszínia alatt nem Etiópia régebbi elnevezését értjük, hanem csupán a térség azon régióit, ahol az ókortól kezdve a középkori hódításokon át, egészen II. Menelik 19. század végi terjeszkedéséig sémi nyelvű népesség élt. Ez nagyjából lefedi a mai Etiópia és Eritrea magasföldi részeit. Ennek megfelelően e térség (Abesszínia) lakói az *abesszinek*, akiknek kultúrája döntően más, mint a régió többi népcsoportjáé. Az abesszinek önmagukat *habesának* nevezik. A *habesa* definíciójában ugyan vannak enyhe különbségek, de általában azokat a népeket jelöli, akik az etióp magasföldeken élnek, keresztények, és hagyományosan ekés földművelést végeznek.² Egyesek beleértik a magasföldi muszlimokat is (*dzseberti*), akik etnikailag teljesen azonosak az előbb említett népekkel, vagyis mindössze vallásukban különböznek. Egyszerűen: habesának általában az amhara és tigrinya nyelvű népeket nevezzük. Fontos megjegyezni, hogy itt egy leegyszerűsített történelmi megközelítést adtunk, amely nem feltétlenül azonos a mai Etiópia nemzetiségi politikájának elveivel.

Az „etióp” kifejezés jelentéstartalma ugyancsak sokat változott az idők során. A szó először Homérosznál bukkan fel az Iliászbán (Kr. e. 8. század) *aithioposz* formában. A szó „égett arcú” embereket takar, azaz egy sötét bőrű népességet. Homérosz még leírja, hogy az etiópok testesítik meg az egyik legősibb embertípust, szép alkatúak, és közel állnak az istenekhez. Az etiópok tehát ettől kezdve mindazon sötét bőrű embereket jelentették, akik a Mediterráneumtól délre éltek, beleértve afrikai és indiai embereket egyaránt. Sztrabón például (Kr. e. 1. század) azt írja, hogy az egész „déli világot” az etiópok lakják. Hérodotosz (Kr. e. 5. század) különbséget tesz „egyenes hajú” etiópok (talán indiaiak) és „göndör hajú” etiópok között (afrikai feketék). A görög költők és tudósok nyomán a középkori Európa Etiópiának nevezte az egész szubszaharai régiót, és csak a nagy földrajzi felfedezések hoztak új elemeket az egyes földrajzi régiók pontos elnevezésében.³

Az első „etióp” birodalom, Aksum lakosai és királyai sem magukat nem nevezték etiópoknak, sem az országukat Etiópiának. Ez világosan kiderül például Ézana király feliratából (Kr. u. 4. század), amelyben többek között az „etiópok” meghódításáról számol be, ami egyértelműen egy Aksumtól különböző területet jelent. Az aksumi uralkodók magukat a „habesák és az aksumiak” uralkodójának címezték.⁴

Az *etióp* és *Etiópia* elnevezést csak a 13. századtól kezdték használni az akkor hatalomra kerülő és egészen 1974-ig uralkodó Salamon-dinasztia tagjai. A Biblia számos ponton említi Etiópiát vagy az etiópokat. Jóllehet ezek az elnevezések többnyire semmilyen kapcsolatban nincsenek (vagy csak közvetett módon) a mai etiópai régióval, a középkori uralkodók magabiztosan építették fel rájuk a királyi ideológiát. Etiópiában a közhiedelem máig azt tartja, hogy a Biblia minden alkalommal a mai etiópok őseiről beszél. A 13. századi uralkodók tehát egy, a térségen kívül keletkezett fogalmat adoptáltak, és adtak neki új jelentéstartalmat. A nemzetközi szintén azonban Etiópia sokáig Abesszínia maradt, ami csak a 19. század végétől kezdett megváltozni, amikor az olasz betolakodók felett aratott áduai győzelemmel (1896) az ország megőrizte függetlenségét, és ezzel magára vonta az egész világ figyelmét. II. Menelik császár (1889–1913) volt az, aki jelentősen kitágította a birodalom területeit, elsősorban déli és keleti hódításokkal, zömmel kialakítva a ma

² Minderről lásd: MARCUS 2002, 1–40.; HARDEN 1926.

³ Lásd az *Encyclopaedia Aethiopica* vonatkozó címszavait: UHLIG 2003–2014.

⁴ Lásd: *The Ezana Stone Inscription* (2013).

ismert országhatárokat. Ekkor olyan területek kerültek a fennhatósága alá, amelyek azelőtt sohasem tartoztak a birodalomhoz. Ezzel az a furcsa helyzet állt elő, hogy Etiópia maga is gyarmatosító hatalomként jelent meg az európaiak mellett, ami mind a mai napig megterheli a szomszédos államokkal, mindenekelőtt Szomáliával való viszonyát.⁵

A világ ekkortól kezdett különbséget tenni Abesszínia és Etiópia között, amennyiben Abesszínia alatt az „ösi” területeket értjük (ahol a habesák élnek), míg Etiópia az egész birodalmat magában foglalja.

A fentieknek nem ellentmondva a valóság az, hogy a legtöbb Etiópiában élő ember első-sorban ma sem a habesa/etióp fogalmak mentén határozza meg az identitását. Ezeknél sokkal erősebb a régióhoz (akár városhoz) és valláshoz való tartozás. Például egy Godzsamban élő amhara nyelvű keresztény elsősorban godzsamiként és keresztényként határozza meg önmagát, míg az amhara kultúra csak ezután következik a sorban. Az identitás azonban mindig környezet- és helyzetfüggő. Ha például ugyanez az ember Addisz-Abeába költözik, ahol a főváros olvasztótégelye magában foglalja Etiópia összes népcsoportját, akkor az amhara tudat az identitás többi rétege fölé kerül. Továbbá ha a példánkban szereplő személy, mondjuk, Európába emigrál, akkor ott az etióp identitás erősödik fel.

Etiópia össznépessége jelenleg valamivel több, mint 100 millió fő (becsült adat).⁶ Ami az ország nyelvi-etnikai összetételét illeti, a legnépesebb etnikum az *oromó*, akiket régebben gallának neveztek. Ez az elnevezés azonban ma politikailag inkorrektnek számít, és használata súlyos következményekkel járhat. Az oromók önmagukban is több népcsoportot alkotnak, amelyeket a közös nyelv és részben a történelmi identitás fűz egybe.⁷ A legutóbbi (2007) népszámlálás, illetve becslések szerint Etiópia népességének mintegy egyharmada (körülbelül 30 millió) oromó, amellyel ők a legnépesebb államalkotó népcsoport. Népesség tekintetében őket követik az *amharák* (27%, körülbelül 27 millió fő), akik évszázadokig az uralkodó nemzetnek számítottak, hiszen egyetlen kivétellel ők adták a császárokat, és az amhara nyelv a mai napig Etiópia közös nyelve (az érvényben lévő alkotmány munkanyelvnek nevezi). Az oromók és az amharák mellett nincs az országban még megközelítőleg sem hasonlóan népes etnikum. A *szomálik* és a *tigrinyák* (vagy *tegaruk*) arányát általában nagyjából egyenlőre becsülik (6–7 %). Ezeken kívül több mint 80 különféle népcsoport él Etiópiában, mint például (a teljesség igénye nélkül): afarok, agauk, anuakok, argobbák, gamók, guragék, szilték, hadiják, kafficsók, kambaták, volaiták stb. A nyelvek, illetve nyelvjárások száma ennél is magasabb.⁸

Az 1995-ös alkotmány az etióp államot államszövetséggént (föderációként) definiálta. E szerint az etióp állam 9, egyenlő jogokkal rendelkező adminisztratív terület szövetsége, amelyhez 2 független önkormányzatú város, Addisz-Abeba (főváros), valamint Dire Dava csatlakozik. A 9 adminisztratív terület (tagállam) a következő (zárójelben a székhellyel): 1. Afar (Szemera), 2. Amhara (Bahir Dar), 3. Benisangul-Gumuz (Aszosza), 4. Gambela (Gambela), 5. Harari (Harar), 6. Orómia (Addisz Abeba), 7. Szomáli (Dzsidsziga), 8. Déli Nemzetek, Népek és Nemzetiségek (Avasza), valamint 9. Tigráj (Makalé). Bár az alkotmány

⁵ LEWIS 2002, 56–62.

⁶ CIA 2017.

⁷ OFCANSKY–BERRY 1993, 90–104.

⁸ A numerikus adatok a legutóbbi, 2007-es statisztikai felmérésen alapulnak, ezért korlátozottan megbízhatók, inkább csak az arányszámokat mutatják.

szerint ezen egységeket etnikai alapon alakították ki (ami az elnevezésekben is tükröződik), a valóságban mindegyik zónában igen jelentős az etnikai kisebbségek aránya.⁹

Jóllehet az etióp gazdaság az elmúlt 25 évben rohamos léptékben fejlődött, az ország ma is túlnyomóan mezőgazdasági jellegű. Az ország lakosságának mintegy 80%-a él apró falvakban, ahol főként növénytermesztésből és állattenyésztésből élnek. Egyes vidékeken jelentős a nomádok aránya is. A társadalom egésze igen fiatal, a medián életkor 18,6 év.¹⁰ Bár az ország az ottani rendszerváltás (1991) óta jelentős eredményeket tudott felmutatni az egészségügy és az oktatás fejlesztése terén, a 3% körüli éves népszaporulattal nem könnyű lépést tartani. Igen fontos, hogy míg 1991-ben Etiópiának egyetlen egyeteme volt, ma ez a szám 30 fölötti, ami kulcsfontosságú a középosztály megerősödése szempontjából, még akkor is, ha az oktatás szervezeti keretei nem mindig a leghatékonyabbak.¹¹

Az etióp gazdaság rohamos léptékben fejlődik. A pénzügyi szektor, a tömegkommunikáció és a szállítmányozás egyes területei (például az ország büszkesége, az Ethiopian Airlines) kivételével jelentős a magántőke jelenléte, illetve valamennyi földterület állami („népi”) tulajdon, a parasztok csupán „bérlik” a földet. A mezőgazdaság adja a GDP 40, illetve az export körülbelül 80%-át.¹² E tekintetben hagyományosan igen jelentős az etióp kávéexport, illetve újabban a vágott virág, amelyet napi charterjáratokkal szállítanak a világ minden részébe. Ugyancsak ide tartozik a hallucinogén anyagokat tartalmazó *csat* (arabul: khat) nevű növény, amely Etiópiában legális, és tömegével exportálják a közel-keleti arab országokba. Az ipar rohamos léptékben fejlődik, elsősorban a mezőgazdaságra épülő textil- és bőripar területén, valamint az építőiparban és az energiaszektorban. Ez utóbbi jelentőségét a fejezet egy későbbi részében fejtjük ki.

Történelmi háttér

Etiópia történetének bemutatása e fejezet keretei között még dióhéjban sem lehetséges, így csak arra szorítkozhatunk, hogy a jelen számára is fontos történelmi fordulópontokra koncentráljunk.¹³

Etiópiát még ma is sokan „ősi keresztény” országgént ismerik. Jóllehet igaz, hogy a kereszténység meghatározó történelemformáló erő volt, ez az iszlámra éppen ennyire igaz, sőt az állam egyes mai területein előbb volt jelen, mint a kereszténység. Ez utóbbi megjelenése a 4. századra tehető, míg az első muszlimok a 7. században jelentek meg a modern Etiópia elődjének tekinthető Akszumi Birodalomban. Ez azonban csak a mai Etiópia északi területeit foglalta magában. Amikor Akszum hanyatlani kezdett, majd végleg eltűnt, az akkori délvidéken (amely a mai államnak inkább közepe) több iszlám államalakulat jött létre. Ilyen volt például Soa, amely ma zömmel amhara keresztények által lakott terület, pedig előbb volt független emírség, és csak később az etióp császárság

⁹ *Ethiopia: Ethnic Federalism and Its Discontents* (2009), 4–5.

¹⁰ *World Population Prospects. Key Findings and Advanced Tables. 2015 Revision* (2015), 34.

¹¹ WEST 2015.

¹² CIA 2017.

¹³ Az Etiópia történetét összefoglaló munkák közül elsősorban a következő kettőt ajánljuk: HENZE 2000. és a már említett Marcus-kötetet. A modern kori történelemre nézve jó kiindulópont: ZEWDE 1991.

része. Összességében igaz, hogy a középkori Etiópia története az iszlám és a kereszténység váltakozó sikerű küzdelmeiről szól.

Az Akszumi Birodalom bukása (9–10. század) és a középkori etióp császárság újjászülése (13. század) közötti időszakot a források szűkössége miatt sötét kornak is nevezik. Jól lehet a hagyományos keresztény történetírás „újjáalapításról” beszél, semmilyen történelmi bizonyíték nincs arra nézve, hogy Akszum és a középkori Etiópia között bármiféle kapocs lenne. A középkori keresztény császárok hatalmukat mégis erre a kreált jogfolytonosságra alapozták, amelyet egy 14. században született legendárium, a Kebra Nagaszt („a királyok dicsősége”) volt hivatott bizonyítani. Eszerint az etióp uralkodók a bibliai Salamon király egyenes ági leszármazottai, a nép (vagyis a habesák) a választott nép, Etiópia pedig az új ígért földje (Sion). Ez a teória a mai napig meghatározó a keresztény etióp népesség igen nagy hányadánál. E fejezet keretei között sajnos nincs módunkban kifejteni, hogy mindez milyen jelentős hatással van az etióp identitásra, modernizációra, migrációra stb. nézve. Mivel az uralkodókat Salamon leszármazottainak tartották, és ezáltal közvetve magának Jézusnak is a rokonságába tartoztak, az etióp császároknak mindvégig erőteljes istenkirályi karaktere volt.¹⁴

Ugyancsak meghatározó események zajlottak a 16. században, amikor a középkori állam végül összeomlott az iszlám súlya alatt. Bár az Ahmad Ibráhím al-Gázi (Grany, a „balkezes Ahmad”) vezette szomáli seregeket végül portugál muskétások segítségével sikerült kiverni a magasföldről, ez a trauma a mai napig meghatározza a keresztények és muszlimok viszonyát, és különösen a habesa–szomáli együttélés kérdéseit. Talán ennél is jelentősebb, hogy a meggyengült etióp császárság nem volt képes ellenállni a délről szakadatlanul beáramló oromó népeknek, amelyek egyre nagyobb területeket foglaltak el. Egyes oromó rétegek viszonylag korán (már a 17. században) beépültek a keresztény államba (akár politikaformáló tényezőként is), míg más területen, például Vollóban vagy Dzsimában önálló iszlám államalakulatokat hoztak létre.

A 16–17. század a külkapcsolatok tekintetében is jelentős. Már említettük, hogy a muszlim inváziót végül portugál segítséggel sikerült kivédeni. A katonákat misszionáriusok követték, és egy darabig úgy tűnt, hogy Etiópia a sok évszázados elszigeteltséget követően ismét bekapcsolódik a nemzetközi vérkeringésbe. A jezsuita hittérítés türelmetlensége azonban nem a keresztény nemzetek közti hasonlóságokat kereste, hanem a különbségeket hangsúlyozta. A folyamat végül véres polgárháborúhoz vezetett, amelynek következménye az lett, hogy az etióp ortodox kereszténység megmerevedett, és máig gyanakodva szemlélnek minden külső befolyást. Ez – a már említett „kiválasztott nép” tudat mellett – gyakran még ma is megnehezíti például a segítségnyújtó szervezetek munkáját.

A mai etiópok többsége előszeretettel tekint úgy az etióp államra, mint amely a középkor óta megszakítás nélkül fennáll. Az etióp történelem valójában uralkodói központok és periférikus hatalmi góccok folytonos, váltakozó sikerű küzdelme volt. A mai értelemben vett modern, központosított állam gondolata csak a 19. században vált parancsoló szükséggá, amikor a térségben megjelentek a gyarmatosító hatalmak. Elsőként Egyiptom, amely a Nílus felső folyását akarta biztosítani. A Nílus vízének kérdése máig neuralgikus pont, és jelentős feszültségforrás Kairó és Addisz-Abeba között. Közismert, hogy Etiópia a gyarmatosító Olaszországgal vívta legnagyobb csatáit. Ezek közül is kiemelkedő

¹⁴ Lásd: MARCUS 2002, 17–20.

az olaszok felett 1896-ban aratott áduai győzelem, amely közel fél évszázadra biztosította Etiópia függetlenségét. Ádua jelentősége mindamellettt túlmutat Etiópián, mert világszerte óriási lendületet adott a fekete polgárjogi mozgalmaknak, és így megalapozta azt, hogy Addisz-Abeba később az Afrikai Egységszervezet, majd az Afrikai Unió székhelye legyen. Az olaszok ugyan később, már Mussolini idején, elfoglalták Etiópia egy részét, de a megszállás annyira rövid ideig tartott (1936–1941), hogy az etióp köztudat szerint Etiópia az egyetlen afrikai ország, amelyet sohasem gyarmatosítottak.

Az etióp történetírás egyik legvitatottabb fejezete az a terjeszkedés, amely II. Menelik császár (1889–1913) uralkodása alatt ment végbe. Anélkül, hogy terminológiai vitába bocsátkoznánk (természetes expanzió vagy európai típusú gyarmatosítás), annyi mindenképpen megállapítható, hogy II. Menelik seregei brutális és véres csaták sorozatában igázták le a déli népeket. Az új etnikumok érvényesülése nem volt lehetséges a kereszténység felvétele és az amhara kultúra adoptálása nélkül, és végső soron a terjeszkedés legfőbb haszonélvezője a központi császári hatalom volt (földek kisajátítása, rabszolga-kereskedelem). A habesák (főként amharák) és a déli népek viszonyát ez a történelmi trauma máig terheli, amit nem könnyít meg például az a tény, hogy az etióp főváros, Addisz-Abeba, Orómia régió kellős közepén van. Mindenesetre ez az expanzió teremtette meg a mai Etiópia ismert határait, a középkori állam területét mintegy háromszorosára tágítva.¹⁵

A 20. századi Etiópia legjelentősebb korszaka Hailé Szelasszié császár nevéhez fűződik, aki a nagyon tehetséges Jaszut puccsal távolította el a trónról 1916-ban, s egészen 1974-ig uralkodott (1928-ban királlyá, 1930-ban császárrá koronázták). Hailé Szelasszié uralkodásának két vonását emeljük ki. Egyrészt az ő uralkodása alatt teljesedett ki a császári hatalom nagyfokú centralizációja, amely egyúttal amharizáció is volt. Másrészt a sikeres külpolitikai manővereknek köszönhetően Etiópia – az ókor óta első ízben – jelentős nemzetközi tényezővé vált (el nem kötelezett országok mozgalma, Addisz-Abeba mint Afrika fővárosa).

Az elaggott császárt 1974-ben szocialista forradalom buktatta meg, Mengisztu Hailémariam hatalomra kerülésével, ám az csakhamar kommunista diktatúrába és vörösterrorba torkollott. Az 1991-ig tartó rémuralom időszakában tízezreket kínoztak meg és végeztek ki; ennek emléke a mai napig eleven az etióp társadalomban. Ugyancsak máig tartó hatása van a tömeges elvándorlásnak, amelynek következményeként csak az Egyesült Államokban több mint egymillió etióp diaszpóra él.¹⁶

Az újkori Etiópia története szorosan összefonódik az északi szomszéd, Eritrea történetével. Bár az etióp köztudat úgy tartja, hogy Eritrea „mindig is Etiópia része volt”, ez meglehetősen történelmietlen megállapítás. Eritrea területének *egy része* időszakosan valóban tartozott Aksumhoz vagy a középkori államhoz, más részei azonban (különösen az északi mélyföldek) soha. A területet végül a 19. század utolsó harmadában kaparintotta meg Olaszország, és csak 1890-ben szervezték meg mint első olasz gyarmatot (*colonia primogenita*), Eritrea néven. A terület lakossága csak részben volt habesa, és még kisebb részben keresztény. Az 50 évnyi olasz fennhatóság, majd a második világháborúhoz kapcsolódó brit katonai megszállás önálló eritreai identitást hozott létre, miközben Etiópiából továbbra is elveszített (és ezért visszaszerzendő) területként tekintettek rá. A második világháborút

¹⁵ DONHAM–JAMES 1986.

¹⁶ *Why is the Ethiopian diaspora so influential?* (2016).

követően az ENSZ végül 1952-ben eritreai–etióp konföderációt hozott létre, amelynek keretében tiszteletben kellett volna tartani Eritrea belső önrendelkezését. Ez azonban a gyakorlatban sohasem történt meg, és sorozatos törvénysértéseket követően Hailé Szelaszsié 1961-ben végül annektálta a területet. Az annexió következtében fegyveres szeparatista mozgalmak bontakoztak ki, amelyek közül az Eritreai Népi Felszabadítási Front (Eritrean People's Liberation Front, EPLF) bizonyult a legerősebbnek. Amikor 1974-ben a császárt letaszították a trónról, hasonló mozgalom bontakozott ki az etiópiai Tigráj tartományban, a Tigráji Népi Felszabadítási Front (Tigray People's Liberation Front, TPLF) megalakulásával. Az EPLF és a TPLF más szervezetekkel kiegészítve kezdetben külön-külön, végül összehangoltan küzdöttek a szocialista etióp kormányzat (közkeletű nevén: Derg) és annak hadserege ellen. A véres háború a felkelők győzelmével végződött, és a két szeparatista hadsereg 1991-ben bevonult Addisz-Abeába. Az EPLF és a TPLF közti együttműködésnek Eritrea függetlensége volt az ára. Mivel a TPLF az 1991 utáni etióp kormányzat meghatározó politikai ereje, a mai napig sokan azért vonják kétségbe a legitimációját, amiért hagyták Eritreát leválni Etiópiáról. (A két állam 1998 és 2000 között vívott háborúja nem tartozik szorosan e fejezet témájához.)¹⁷

Etiópia 1991 után

Bár 1991-ben a Tigráji és Eritreai Népi Felszabadítási Frontok közösen győzték le a kommunista Derg rendszerét, az eritreaiak, közlő függetlenségük tudatában nem szándékoztak részt venni Etiópia új berendezkedésének kialakításában. A tigrinyák viszont, akik tisztában voltak katonai erejükkel, de etnikai kisebbségi voltukkal is, kezdetől nagyon határozottan vázolták fel Etiópia általuk elképzelt jövőjét. Már a főváros visszafoglalása előtt létrehoztak egy nagyobb politikai koalíciót Etióp Népek Forradalmi Demokratikus Frontja (Ethiopian People's Revolutionary Democratic Front, EPRDF) néven. A pártszövetség összesen négy formációt foglalt magában: a TPLF mellett az Oromó Népek Demokratikus Szervezetét (Oromo People Democratic Organisation, OPDO), az Amhara Nemzet Demokratikus Mozgalmát (Amhara National Democratic Movement, ANDM), illetve a Dél-etiópiai Népek Demokratikus Mozgalmát (Southern Ethiopian People's Democratic Movement, SEPDM). Az EPRDF, legalábbis elméletben, magában foglalt minden koalícióra kész politikai erőt, amely elfogadta a TPLF elképzeléseit. Ezek az elképzelések a korábbi évtizedek (sőt évszázadok) központosítása helyett az állam decentralizációját tűzték ki célul. Az új állam mottója az „etnikai föderalizmus” lett, amely azt jelentette (és jelenti), hogy Etiópia minden etnikuma azonos önrendelkezési joggal rendelkezik, beleértve az elszakadás jogát is. A TPLF vezetője, Meles Zenawi elég bölcs államférfi volt ahhoz, hogy belássa, az előző évek egy etnikumhoz – zömében az amharákhoz – köthető nyílt centralizációja nem vezetett eredményre. Ezt tigrinyaként egyrészt a saját bőrén is tapasztalta, másrészt azt is felmérte, hogy a TPLF önmagában nem lesz képes a kormányzásra, hiszen a tigrinyák a lakosság alig 6%-át adják. Ugyanakkor az északi etnikum tagjai mind a mai napig domináns pozíciókat foglalnak el az államigazgatásban, különösen a biztonsági erőkből.¹⁸

¹⁷ Ehhez lásd: PRUNIER–FICQUET 2015.

¹⁸ Lásd erről: *Ethiopia: Ethnic Federalism and Its Discontents* (2009), 4–8.

A ma is érvényben lévő alkotmányt 1995. augusztus 21-én fogadták el. E szerint Etiópia hivatalos neve Etióp Szövetségi Demokratikus Köztársaság. Az alkotmány elvekben mindenben megfelel egy modern demokratikus alaptörvény követelményeinek. Ami a törvényhozást illeti, az etióp szövetségi parlament a Szövetségi Házból (felsőház) és a Népképviselők Házából (alsóház) áll. Az alsóház képviselőit ötévente választják, választókerületenként egyet, a közvetlen, általános és titkos választójoggal rendelkező 18 év feletti állampolgárok. E ház felelős a szövetségi szintű, illetve a legalább két szövetségi államot érintő törvények meghozataláért. A felsőházba minden etióp nemzetnek, nemzetiségnek és népcsoportnak joga van egy-egy képviselőt küldeni, illetve minden egymillió fő után még egyet. Ezeket általában a szövetségi államok regionális Államtanácsa (helyi végrehajtó szerve) jelöli ki, amelynek azonban joga van választásokat is kiírni a képviselőségre. A felsőháznak törvényalkotási joga nincs, inkább egyfajta alkotmánybírósággént működik, különösen az etnikai jogok védelme tekintetében. A szövetségi alkotmány elvileg olyan széleskörűen értelmezi az autonómia fogalmát, hogy az egyes szövetségi államok – az etióp terminológiában régiók – még az államszövetségből való kilépésre is jogot kaptak – elvben.¹⁹

Etiópiában az állam elnökének (államfő), akit az alsóház választ meg, hasonlóan Magyarországhoz, tényleges politikai hatalma korlátozott. A végrehajtói hatalom a győztes párt (vagy koalíció) által választott miniszterelnök kezében összpontosul, aki egyúttal a minisztertanács (kormány) elnöke, valamint a fegyveres erők vezérkari főnöke. A bírósági rendszer demokratikus és többszintű, élén a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság áll. Tagjait a miniszterelnök ajánlására az alsóház választja. (Itt kell megjegyezni, hogy az állam számos részén egymással párhuzamosan működik a modern és a tradicionális jogszolgáltatás.)

Bár az országban elvben többpártrendszer működik, és ötévente megtartják a választásokat, Etiópiában lényegében egypártrendszer van – pontosabban egypártszövetség-rendszer. Az EPRDF ugyanis az elmúlt 27 évben mind az öt választást megnyerte. 2005-ben az ellenzék csaknem áttörést ért el, Addisz-Abeában például a városi tanács 138 helyből 137-et megszereztek, és 172 helyet szereztek az alsóházban – ami még mindig meglehetősen messze volt az EPRDF és szövetségeseinek 372 képviselői helyétől. A választások bizonyították, hogy a szavazók 80%-át kitevő vidéki lakosság körében még mindig az EPRDF-szimpatizánsok vannak többségben. A különféle pártokon belüli széthúzás, a kormányzó erökhöz köthető szabálytalanságok és nyomásgyakorlás, illetve az ellenzéki koalíció, az Egységért és a Demokráciáért (Coalition for Unity and Democracy, CUD) párt, stratégiája azonban rövid úton csaknem romba döntötte az országot. A CUD – kihasználva a szabálytalanságokat – illegitimnek nyilvánította a választásokat, és polgári engedetlenségre szólította fel híveit. A kormányzat brutális fellépése, amelyet az ellenzéki pártok előretörésének sokja is fűtött, csak olaj volt a tűzre. Az utcai összecsapásokban legalább 300 ember vesztette életét, és több tízezer embert börtönöztek be.²⁰

2005 fordulóponthoz jelentett az EPRDF gondolkodásában. A kormányzó erőket meglepte, hogy a nyilvánvaló gazdasági eredmények ellenére az ellenzék milyen jól szerepelt a választásokon – még akkor is, ha nagyon messze álltak a győzelemtől. Úgy tűnt,

¹⁹ Lásd az alkotmány 39. cikkelyének első bekezdését: *Constitution of the Federal Democratic Republic of Ethiopia* (1995).

²⁰ *Ethiopia: Ethnic Federalism and Its Discontents* (2009), 9–10.

a központosított fejlesztő állam koncepcióját egyre nagyobb elégedetlenség övezte, különösen a városi középosztály körében. Az EPRDF és Meles ugyanakkor úgy vélekedtek – és ebben valószínűleg nem tévedtek sokat –, hogy az ellenzék nem áll készen a kormányzásra. Sok, a polgárháborút túlélő veterán gondolta úgy, hogy az ellenzék előretörése mindazon eredményeket veszélyeztetné, amelyre az 1991 utáni stabilitás épült.²¹ Ugyanakkor az ellenzék – nyilván nem függetlenül a hatalom nyomásától – nem volt képes rendezni sorait, és egységes, reális alternatívát felvonultatni a hatalommal szemben.

Éppen ezért a 2005 utáni választásokat 2 elem jellemezte. Egyrészt az EPRDF és a kormányzat minden legális és számos illegális eszközzel igyekezett korlátozni az ellenzék tevékenységét és eredményeit. Másrészt az ellenzék nem volt képes reális alternatívát felmutatni az EPRDF által működtetett fejlesztő állammal szemben. A kettő kombinációjának az lett az eredménye, hogy az EPRDF és szövetségesei mind a 2010-es, mind pedig a 2015-ös választásokat megnyerték – utóbbit olyan „sikeresen”, hogy egyetlen ellenzéki politikus sem került be a parlamentbe.

Ennek kapcsán kétségtelen tény az etióp állam egyre inkább autoriter jellege. Ugyanakkor alá kell húznunk azt is, hogy az EPRDF gazdasági eredményei, a szegénység elleni küzdelem, a társadalmi egyenlőtlenségek viszonylagos mérsékeltsége – különösen a szomszédos Kenyával összevetve – sokakat eltántorítanak a frakciókra szakadt ellenzék támogatásától. Nagy hiba lenne tehát csupán az elnyomó tendenciákat látni a kormányzó erők elsöprő győzelme mögött.

Hosszú távon azonban kérdéses, hogy a modell mennyire lesz fenntartható. Ahogy többen rámutattak, az EPRDF soraiban a közel három évtizedes kormányzás és közel fél évszázados hatalmi harc után egyfajta apátia és fáradtság figyelhető meg. Kevés az új ötlet, az érdemi újítás, a vérfrissítés. Márpedig erre égető szükség lenne az egyre több struktúrális problémával szembesülő országnak.²²

Ennek tükrében érdemes szemlélnünk a 2015 óta napirenden levő zavargásokat is az országban, Addisz-Abeában és a vidéki területeken. Bár ezek mögött a híradások nagy része az etnikai jelleget emeli ki, különös tekintettel az oromók marginalizációjára, mások azt hangsúlyozzák, hogy sokkal inkább generációs és gazdasági okok húzódnak meg a háttérben. Az EPRDF káderei ezen narráció szerint – ne feledjük, hogy az etióp önkormányzatiságban csaknem kétfélmillió helyről szavaznak, a legalacsonyabb önkormányzati szintig – túlságosan belekényelmesedtek a hatalomba, és elharapódzott közöttük az eddig mérsékeltlen megnyilvánuló korrupció és nepotizmus. A tiltakozók zöme számára ez jelentette az igazi problémát, nem pedig az, hogy hány oromó vagy tigrinya ül miniszteri pozícióban.²³ Pozitív, hogy az EPRDF vezetése felismerte a problémát, és igyekezett gátat szabni a helyi tisztviselők önkényének – de kérdéses, hogy hosszabb távon mekkora sikere lesz.

Nem szabad azonban lebecsülnünk az etnikai feszültségeket sem. Sok etióp szerint az „etnikai föderalizmus” aláássa az eleve nem túl acélos etióp nemzettudatot, és hosszabb távon az ország dezintegrációjához vezet.²⁴ Ennek kockázatát mutatták a 2017 őszén a szomáli és oromó csoportok között kirobbant összecsapások a két tartomány határvidékén,

²¹ *Interjú egy EU-diplomátával*, Addisz-Abeba, 2017. május.

²² *Interjú az ISS egyik munkatársával*, Addisz-Abeba, 2016. január.

²³ *Interjú egy EU-diplomátával*, Addisz-Abeba, 2017. május; interjú egy etióp doktorandusszal, Budapest, 2017. június.

²⁴ *Interjú egy etióp hallgatóval*, Budapest, 2017. szeptember.

amelyben több száz ember vesztette életét, és tízezrek kényszerültek elhagyni lakóhelyüket.²⁵

Etiópia geostratégiai jelentősége – békemissziók és gátak

A százmilliós Etiópia a térség meghatározó regionális hatalma, nem csupán népessége, de növekvő gazdasági súlya és a kontinens egyik legerősebb hadserege révén is. Ezt a dominanciáját Addisz-Abeba eltérő módokon használja ki. Nagy általánosságban elmondható, hogy Etiópia érdekelt a térség stabilitásának fenntartásában, és elemi érdeke a határainál burjánzó válságok megfékezése, amelyek sok esetben az ország területét is érintik menekültek, átcsapó fegyveres csoportok vagy terrorsejtek formájában. Az etióp fellépés elkötelezettségét mutatja, hogy az ország több tízezer katonával vesz részt a szomáliai és szudáni konfliktusok kezelésében, ráadásul konszenzus övezi azt a tényt, hogy az etióp kontingens jelenti a szomáliai AU-misszió legütőképesebb elemét.²⁶ Ugyanakkor Etiópia 2017 nyarán 839 ezer külföldi menekültnek adott otthont, és nem áll érdekében, hogy ez a szám növekedjen.²⁷

A másik oldalról nézve ugyanakkor számos berögződés is meghatározza az etióp külpolitikai gondolkodást a szomszédok felé. Szomália esetében például az etiópok emlékezetében élénken él Ahmad al-Gázi hadjárata, illetve az 1977-es ogadeni háború, amikor szintén Szomália volt az agresszor. Így az addisz-abebai döntéshozók sokáig úgy látták, Etiópia ellenérdekelt egy erős Szomália megteremtésében – nem véletlen, hogy sokan a 2006-os etióp beavatkozást tartják az as-Sabáb megszületése fő okának, illetve hogy a kedvező államépítési folyamatok zátonyra futottak.²⁸ Ebben a legtöbb szakember szerint csak 2011-re állt be változás, amikor Addisz-Abeba felismerte, hogy a jelenleginél jóval stabilabb Szomáliára van szüksége, ha nem akar csillagászati összegektől évtizedeken keresztül jelentős erőket állomásoztatni Afrika szarván.²⁹

Hasonlóan rossz a kapcsolat Eritréával. A két ország között lényegében hidegháború folyik, amely esetenként forróvá válik, mint 2016 nyarán, amikor a határ menti összetűzésekben több tucat ember vesztette életét.³⁰ Mindez azzal is jár, hogy a legutóbbi időkig Etiópia csupán a piciny Dzsibutin keresztül képes elérni a világtengereket, és ez csak a két ország között 2018 nyarán megindult enyhülési folyamattal változhat.

Szudánnal és Dél-Szudánnal is problémás Addisz-Abeba viszonya. Kartúm sokáig ferde szemmel nézte a déli felkelőcsoportoknak nyújtott etióp segítséget. A 2011-es kettéválás után aztán a kapcsolatok sokat javultak. Ebben nagy szerepet játszik az, hogy a tervek szerint Szudán jelentős mértékben profitálna az új vízerőművekből származó etióp elektromosenergia-kapacitásokból, amelyeknek Kartúm lenne az egyik fő felvevője.³¹

²⁵ *What is behind clashes in Ethiopia's Oromia and Somali regions?* (2017).

²⁶ *Interjúk különféle diplomátákkal*, Addisz-Abeba, 2016. január, 2017. április–május; Nairobi, 2017. január–február.

²⁷ *Ethiopia: Refugees and Asylum-seekers* (2017).

²⁸ MENKHAUS 2007, 357–390.

²⁹ *Interjú EU-diplomátákkal*, Addisz-Abeba, 2017. január–február.

³⁰ GETTLEMAN 2016.

³¹ GIRMA 2017.

Dél-Szudánnal sokkal több problémája van az országnak. Alig két évvel a függetlenség után az ország belesüllyed a polgárháború mocsarába, amelyből azóta sem tudott kikeveredni. Ez több 100 ezer menekültet jelent Etiópiában, illetve időnként a dél-szudáni fegyveresek az ország Gambela nevű tartományába is át-átcsapnak.³²

Végül, de nem utolsósorban meg kell említenünk a Nílus vízhozamának kérdését. A Kék-Nílus ugyanis, amely a világ leghosszabb folyamának fő vízhozamát adja, az Etióp-magasföldön ered. Etiópia már régóta tervezi, hogy a folyó nagy esését kihasználva vízerőművet épít rá, de ezt csak 2011-ben, az arab tavaszt kísérő káoszban kezdte meg. Egyiptom ugyanis ragaszkodik ahhoz, hogy a Nílus vízhozamának zöme őt illeti meg, és a Nagy Etióp Újjászületés Gát (GERD) Kairó szerint veszélyezteti a biztonságos vízellátását. A fenyegetőzésektől sem mentes diplomáciai csörtében egyelőre Addisz-Abeba áll nyerésre: 2018 nyarára a gát már csaknem 60%-ban elkészült,³³ és mint említettük, alapvetően Szudán is támogatja a projektet. Így bár a szudáni–egyiptomi–etióp háromoldalú tárgyalások, egyeztetések zajlanak, ezeknek egyelőre nincs sok gyakorlati eredménye.³⁴ Árulkodó volt az egyiptomi külügyminisztérium munkatársainak véleménye, akik 2016 októberében úgy vélekedtek, bár Kairó nem örül a projektnek, nem kockáztathatja meg a százmillió lakosú Etiópia összeomlását, mert az még a csökkenő vízkészleteknél is jobban veszélyeztetné országuk stabilitását.³⁵

Magyar érdekek

A magyar–etióp kapcsolatok a hidegháború időszakában mind a császárság idején, mind Mengisztu hatalomra kerülése után jók voltak. 1992-ben azonban a költségvetési megszorítások és az euroatlanti integrációs politika jegyében az etiópiai magyar nagykövetséget bezárták. Hazánk hosszú szünet után, 2016 tavaszán nyitotta újra külképviselőjét Addisz-Abeában, a kontinens kapujában. Ezzel a magyar külügyminisztérium ismét közvetlen összeköttetést létesített Afrika talán legfontosabb fővárosával. A diplomáciai jelenléttel párhuzamosan megindult a gazdasági szereplők útkeresése is a 100 milliónál is nagyobb etióp piacokon, ami azonban nem ígérkezik könnyű feladatnak. Az ígéretesen induló villamosgyártás például holtpontra jutott, mivel az etióp állami vállalat, a Metals and Engineering Corporation (METEC) nem teljesítette a kifizetéseket.³⁶ Sokan a mezőgazdasági szektorban várnak nagy áttörést, különösen az élelmiszer-feldolgozás terén. Itt a magyar technológiára bőven lenne kereslet, de a hazai vállalatoknak komoly piaci versenyben kell helytállniuk. Problémát jelent, hogy a magyar fejlesztési tevékenység minimális az országban. Emiatt hazánk még alig rendelkezik referenciákkal és kapcsolatokkal, ezek kiépítése most van folyamatban. Jelentős eredmény ugyanakkor, hogy az ország belekerült a Stipendium Hungaricum programba, amelynek keretében évente ötven etióp hallgató kap ösztöndíjat magyarországi egyetemekre. A két ország közötti kapcsolatot erősítette és a magyar fél elkötelezettségét mutatta, hogy 2016 áprilisában Szijjártó Péter

³² *Ethiopian troops close in on hostages taken by South Sudan militia* (2016).

³³ *Ethiopia's Grand Renaissance Dam 60 pct completed* (2017).

³⁴ *Egypt's FM Shoukry expresses concern over delays in Ethiopia's Renaissance Dam studies* (2017).

³⁵ *Interjú az egyiptomi külügyminisztérium munkatársaival*, Kairó, 2016. október.

³⁶ *Interjú egy magyar diplomatával*, Addisz-Abeba, 2018. április.

külgyminiszter Kelet-Afrikába látogatott. A külgyminiszter hangsúlyozta Etiópia szerepét az irreguláris migráció elleni küzdelemben, illetve rámutatott azokra a területekre (vízgazdálkodás, gyógyszeripar, elektronikus szolgáltatások), ahol tere van a magyar vállalkozásoknak.³⁷

Felhasznált irodalom

- CIA (2017): *The World Factbook*. Elérhető: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/et.html (A letöltés dátuma: 2018. 02. 18.)
- Constitution of the Federal Democratic Republic of Ethiopia* (s. a.). Elérhető: www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/et/et007en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.)
- DONHAM, Donald – JAMES, Wendy eds. (1986): *The Southern Marches of Imperial Ethiopia*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Egypt's FM Shoukry expresses concern over delays in Ethiopia's Renaissance Dam studies (2017). *Hiiraan Online*, 2017. 09. 24. Elérhető: https://hiiraan.com/news4/2017/Sept/144322/egypt_s_fm_shoukry_expresses_concern_over_delays_in_ethiopia_s_renaissance_dam_studies.aspx (A letöltés dátuma: 2018. 04. 01.)
- Ethiopia: Ethnic Federalism and Its Discontents* (2009). Elérhető: www.crisisgroup.org/africa/horn-africa/ethiopia/ethiopia-ethnic-federalism-and-its-discontents (A letöltés dátuma: 2018. 01. 18.)
- Ethiopia: Refugees and Asylum-seekers* (2017). Elérhető: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Infographics_Ethiopiaasof31May2017.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 10. 02.)
- Ethiopia's Grand Renaissance Dam 60 pct completed (2017). *Xinhuanet*, 2017. 08. 08. Elérhető: http://news.xinhuanet.com/english/2017-08/08/c_136506781.htm (A letöltés dátuma: 2018. 03. 02.)
- Ethiopian troops close in on hostages taken by South Sudan militia (2016). *The Guardian*, 2016. 04. 21. Elérhető: www.theguardian.com/world/2016/apr/21/ethiopian-troops-hostages-south-sudan-militia (A letöltés dátuma: 2018. 02. 28.)
- GETTLEMAN, Jeffrey (2016): Border Clashes Between Ethiopia and Eritrea Heighten Fears of War. *The New York Times*, 2016. 06. 13. Elérhető: www.nytimes.com/2016/06/14/world/africa/border-clashes-between-ethiopia-and-eritrea-heighten-fears-of-war.html (A letöltés dátuma: 2017. 12. 02.)
- GIRMA, Zelalem (2017): Ethiopia: Exporting Energy – Exemplary Move to Socio-Economic Development. *Allafrica*, 2017. 05. 04. Elérhető: <http://allafrica.com/stories/201705040603.html> (A letöltés dátuma: 2018. 03. 02.)
- HARDEN, John M. (1926): *An Introduction to Ethiopic Christian Literature*. New York – Toronto, The Macmillan Co.
- HENZE, Paul B. (2000): *Layers of Time: A History of Ethiopia*. London, Hurst.
- LEWIS, Ioan M. (2002): *A Modern History of the Somali: Nation and State in the Horn of Africa*. Athens, Ohio University Press.
- MARCUS, Harold G. (2002): *A History of Ethiopia*. Berkeley, University of California Press.
- MENKHAUS, Ken (2007): The Crisis in Somalia: Tragedy in Five Acts. *African Affairs*, Vol. 106, No. 224. 357–390. DOI: <https://doi.org/10.1093/afraf/adm040>
- OFCANSKY, Thomas P. – BERRY, LaVerle B. (1993): *Ethiopia: A Country Study*. Washington D. C., Library of Congress, DA PAM.

³⁷ Szijjártó: együtt kell működni Etiópiával a bevándorlás megfékezésére (2016).

- PRUNIER, Gérard – FICQUET, Éloi eds. (2015): *Understanding Contemporary Ethiopia: Monarchy, Revolution and the Legacy of Meles Zenawi*. London, Hurst.
- Szijjártó: együtt kell működni Etiópiával a bevándorlás megfékezésére (2016). *Magyar Hírlap*, 2016. 04. 12. Elérhető: http://magyarhirlap.hu/cikk/52346/Szijjarto_egyutt_kell_mukodni_Etiopiaival_a_bevandorlas_megfekezesere (A letöltés dátuma: 2018. 04. 14.)
- The Ezana Stone Inscription* (2013). Elérhető: www.youtube.com/watch?v=_JewabPJ0rw (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.)
- UHLIG, Siegbert ed. (2003–2014): *Encyclopaedia Aethiopica, I–V*. Wiesbaden, Harrasowitz.
- WEST, George (2015): Ethiopia’s higher-education boom built on shoddy foundations. *The Guardian*, 2015. 06. 22. Elérhető: www.theguardian.com/global-development-professionals-network/2015/jun/22/ethiopia-higher-eduction-universities-development (A letöltés dátuma: 2018. 03. 18.)
- What is behind clashes in Ethiopia’s Oromia and Somali regions? (2017). *BBC News*, 2017. 09. 18. Elérhető: www.bbc.com/news/world-africa-41278618 (A letöltés dátuma: 2018. 02. 02.)
- Why is the Ethiopian diaspora so influential? (2016). *BBC News*, 2016. 11. 24. Elérhető: www.bbc.com/news/world-africa-38076389 (A letöltés dátuma: 2018. 02. 18.)
- World Population Prospects. Key Findings and Advanced Tables. 2015 Revision* (2015). Elérhető: https://esa.un.org/unpd/wpp/publications/files/key_findings_wpp_2015.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 03.)
- ZEWDE, Bahru (1991): *A History of Modern Ethiopia, 1855–1974*. London, James Currey.